

4. Малин А. С. Исследование систем управления / А. С. Малин, В. И. Мухин : учеб. для вузов. — М. : ГУ, 2002. — 400 с.
5. Панфилова А. П. Мозговые штурмы в коллективном принятии решений: учеб. пособие / А. П. Панфилова. — СПб. : Питер, 2005. — 320 с.
6. Панфилова А. П. Игротехнический менеджмент. Интерактивные технологии для обучения и организационного развития персонала: [учеб. пособие] / А. П. Панфилова. СПб. : ИВЭСЭП «Знание», 2003. — 536 с.
7. Потикун Ю. Мозковий штурм, матеріали до лекції для тренерів. [Електронний ресурс] / Ю. Потикун. — Режим доступу: org. ua>archive/2004/3_moz_shtyrm.doc.
8. Фатхутдинов Р. А. Разработка управленческого решения: Учебник для вузов. 3-е изд., доп. / Р. А. Фатхутдинов. — М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1999. — 240 с.

N. A. NIKOLAYENKO

Mykolaiv

METHODS BRAINSTORMING DURING THE SEMINARS OF POLITICAL SCIENCE

In the article discusses technology of application of brainstorming during seminars in political science The work role of this method for updating intellectual activity of students, the detection skills and abilities critical thinking problems, to gain experience independent solution critical situations.

Keywords: brainstorming, innovative technology, crisis situations, generate ideas, brain-raytinh.

Н. А. НИКОЛАЕНКО

г. Николаев

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ МОЗГОВОГО ШТУРМА ВО ВРЕМЯ СЕМИНАРСКИХ ЗАНЯТИЙ С ПОЛИТОЛОГИИ

В статье рассматривается технология применения мозгового штурма во время семинарских занятий с политологии. Анализируется роль данного метода для актуализации умственной деятельности студента, усовершенствованию умений и навыков критического осмысления проблем, приобретения опыта самостоятельного решения выхода с критических ситуаций.

Ключевые слова: мозговой штурм, инновационные технологии, кризисная, ситуация, генерирование идей, брейн-райтинг.

Стаття надійшла до редколегії 17.03.14

УДК 37.015.3

О. В. ПЕРЕПЕЛИЦЯ

м. Миколаїв

СТРУКТУРА ТА МЕХАНІЗМИ РОБОТИ АДАПТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито основні компоненти та структуру механізму системи роботи адаптації дітей молодшого шкільного віку. Висловлено думку, що завданням для сучасного вчителя є вміння запобігти дезадаптації учня. Стаття адресована науковим і практичним працівникам, які займаються проблемами адаптації дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: адаптація, структура та механізми, молодший шкільний вік, пристосування, міра, середовище.

Постановка проблеми. Сучасний економічний стан поставив українській школі значну кількість не тільки соціально-економічних проблем, але і проблем у галузі адаптації школярів, а особливо молодшого шкільного віку. Пристосування до нового, часто несхожого і навіть протилежного попередньому стану життя школяра, вимагає від нього використання свого досвіду, знань, гнучкості, вміння порівнювати нове зі звичайним. Інколи це призводить до розгубленого і переломного стану дитини, і якщо вчасно не прореагувати, може привести до критичних психофізіологічних моментів школяра. Тому завданням для сучасного вчителя є вміння запобігти дезадаптації учня.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні на теоретико-методологічному рівні інтенсивно досліджуються проблеми оновлення змісту освіти, створення належних умов для адаптації дитини, оптимального її розвитку й виховання. Помітний доробок щодо соціально-педагогічних аспектів цієї проблеми належить таким вітчизняним дослідникам, як Ф. Березін, Г. Балл, О. Введенській, Л. Виготський, А. Леонтьєв, В. Очеретян, О. Савченко, О. Солодухова, С. Шацький та ін.

Постановка завдання. Переглядаючи історичні сторінки та значення у науковій галузі такого соціального та природного явища, як адаптація, ми не можемо не дослідити основні компоненти і структуру механізму сис-

теми роботи адаптації. Тож, для подальшого дослідження проблеми адаптації, ми можемо розглядати пошук рушійної сили адаптаційного процесу та визначення і роль механізмів у процесі адаптації.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи низку філософських і психолого-педагогічних джерел визначились різні погляди. Поняття адаптації деякі дослідники (Ф. Березін, Г. Балл, О. Введенській, Дж. Прістлі) вважають «процесом», «умовою» (Л. Булатава), «ступенем» (С. Болтівець) інші – «наслідком» (Ю. Александровській), «методом», «способом» (І. Нікітіна).

Якщо звернутися до тлумачного словника С. Ожегова і переглянути ці поняття, то «метод» розглядається як спосіб дії. Спосіб – дія або система дій, вжитих при виконанні будь-якої роботи, при здійсненні чого-небудь, тобто «метод» та «спосіб» ми можемо вважати синонімами. Вважається, що виховний процес досліджує не тільки педагогіка, а й психологія та соціологія [10].

Внаслідок аналізу філософської і психолого-педагогічної літератури ми відзначили, що серед учених наявні різні погляди щодо способів адаптації. Так, О. Солодухова виокремлює творчий (на усвідомлення змістової сторони своєї діяльності), формальний (засвоєння необхідних знань про роль та обов'язки) та конформний (включення в діяльність при розумінні професійних і міжособистісних норм) способи – типи адаптації [1; 2; 12].

В. Очеретян виділяє такі способи адаптацій, як зовнішньо-зовнішня (на зміну оточення система реагує його модифікацією) зовнішньо-внутрішня (система реагує зміною себе), внутрішньо-зовнішня (на зміну себе система реагує модифікацією оточення) і внутрішньо-внутрішня (на зміну себе система реагує модифікацією себе ж) [7].

Р. Мертон в своїй праці «Соціальна теорія: соціальна структура» дає класифікацію можливих типів адаптації до суспільного життя. Вчений виділяє п'ять способів адаптації особистості: конформність, інновація, ритуалізм, бунт. Він зазначає, що люди можуть переходити від однієї альтернативи до іншої залежно від того, як вони залучаються до різноманітних видів соціальної діяльності. Ці категорії належать до рольової поведінки в специфічних ситуаціях, а не до особистості в цілому.

Конформізм соціальної адаптації особистос-

ті О. Ткаченко у своїй роботі визначає як погодження з суспільно-значущими цілями і прийняття законних способів їх досягнення, інновацію – як прийняття індивідуумом суспільних цілей, але заперечення соціально прийнятих способів їх досягнення. При ритуалізмі дослідник вказує на заперечення загальноприйнятих норм і суспільних цілей, де активно використовуються соціально прийняті засоби.

Поняття «умова» трактується у тлумачному словнику, як правила, встановлені в будь-якій галузі діяльності. Діяльність (у нашому випадку) – це процес пристосування, а «умова», відповідно є чинником процесу пристосування (адаптація). В деяких джерелах «умова», «чинники», «причини» трактуються однаковою рисою. О. Солодухова вважає, що чинники – це сукупність передумов і умов, які зумовлюють процес адаптації [12]. В. Дугінець під чинниками адаптації розуміє єдність умов або обставин, що визначають темп, рівень, стійкість і результат адаптації, причини, рушійні сили цього явища [3]. Ми вважаємо, що «умова», «чинники», «причини» не отожднюються. На відміну від причин, що породжують інше явище, умови створюють те середовище, в якому виникають, існують і розвиваються, впливаючи на процес [14]. Схематично ми можемо зобразити це таким чином (див. рис. 1).

Педагогічні умови адаптації описані в багатьох роботах і їх можна поділити на дві групи: організаційні та методичні. Як показують педагогічні та медичні дослідження, характер та тривалість адаптаційного періоду залежать від таких причин, як:

- психофізіологічні особливості дитини (до них входить психологічний вік дитини, де у західній психології його називають «кризова модель»; найважче адаптуються до нових умов діти у «кризовому віці», по Л. Виготському, - у 3, 7, 13, 17 років). Здорова, добре розвинена дитина значно легше переносить труднощі соціальної адаптації; [5]
- рівень попередньої підготовки (діти, які до школи неодноразово перебували в різних умовах життя, легше звикають до закладу);
- характерологічні риси (значною мірою поведінка дитини залежить від типу нервової системи);
- досвід спілкування з дорослими та ровесниками (уміння позитивно ставитися до вимог дорослих та адекватно спілкуватися з іншими дітьми).

Ефективність адаптації взагалі залежить від умови і причин процесу адаптації.

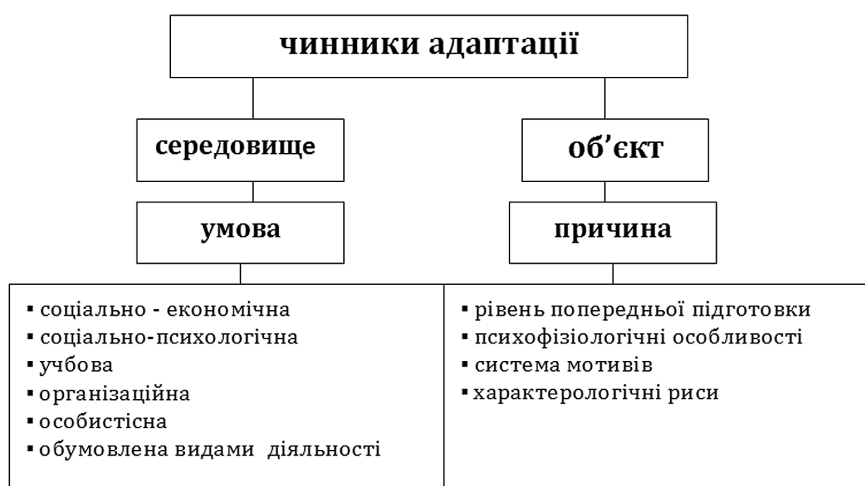

Рис. 1

І знову звернемося до тлумачного словника та розглянемо поняття «ступінь». Ступінь – міра, порівняльна величина, розмір чого-небудь. Тобто вона не може бути двигуном адаптаційного процесу, а проявляється як механізм, точніше «реакційний елемент» даного предмета (явища), як органічна єдність якісної та кількісної визначеності явища [14, с. 275].

Ступінь дії одного предмету на інший може бути різним, що визначається в різній кількості змін, які мають місце в результаті дії протягом певного проміжку часу. Міра дії називається активністю. Д. Колесов використовує термін «реактивність». Сила і тривалість пристосованих реакцій людини може перевищувати величину розузгодження, говорять про гіперреактивність (гіперенергія); якщо вони нижче за величину розузгодження, говорять про гіпореактивність (гіпоергія), аж до ареактивності – відсутність адаптивних реакцій там, де вони повинні бути. Нормергія – точна відповідність ступеня адаптивних зрушень наявної адаптивної ситуації.

Таким чином, залежно від взаємопов'язаних між собою внутрішніх і зовнішніх поєднань чинників і умов, адаптація може здійснюватися з різною швидкістю (темпом) та інтенсивністю, з різним ступенем міцності та тривалості стійкості адаптації і з різним ступенем повноти та глибини рівня адаптації.

Мірою адаптаційного процесу ми вважаємо тривогу і конфліктність. Збиток конфліктних ситуацій вказує на незадовільне подолання труднощів розвитку і небезпеку регресії дитини. Повна відсутність занепокоєння і конфліктність також буває ознакою порушення, що полягає в дуже могутніх захисних механіз-

мах, які відразу ж сковують всі агресивні імпульси, встановлюючи часто патологічну (невротичну) рівновагу.

Останнім значенням у тлумаченні адаптації ми розглянемо різницю між «процесом» і «наслідком» (результатом).

Процес – хід, розвиток якого-небудь явища, послідовна зміна стану у розвитку чого-небудь. Наслідок – це те, що наслідуює, витікає з чого-небудь, результат чого-небудь, тобто результат дії одного предмету на другий є зміною другого предмета при дії на нього першого.

Здійснивши аналіз, ми встановили, що процес та результат можна вважати поняттями, різними за значеннями. Процесом ми допускаємо дію, а результатом – взаємодію. Якщо уважно розглянути схеми, то ми побачимо, що поняття «процес» належить до категорії кількості, а поняття «результат» до якості і оцінки цієї якості. Тут чітко розділяються показники продуктивності і показники оцінки. Деякі дослідники ці компоненти адаптації змішують. Так, показники психічної адаптації на соціально-психологічному рівні (наприклад, задоволеність взаємостосунками в навчальному колективі), можна розглядати як результат або ефект адаптаційного процесу, як чинник успішності цього процесу, а також, у певних умовах, як ціну за досягнення вищих, ніж у інших, показників успішності. На нашу думку, показники на всіх рівнях функціональної системи адаптації можуть бути в цілому визначені як витратні, оскільки всі вони забезпечують досягнення необхідних ознак продуктивності навчальної діяльності. Поняття «соціальна адаптація» в деяких досліджен-

нях розуміється у двох значеннях: 1) як процес переходу із одного стану в інший; 2) як результат цього процесу [6].

Сам процес адаптації ми називаємо пристосуванням. Л. Мацат визначав пристосування як «зміну». Він також відмічав ефективність цієї дії, за допомогою якої щось відбувається більш коротким шляхом, у більш короткий час, з меншою затратою енергії і з меншим примушенням [11]. Пристосування є динамічна єдність рівноваги і розвитку [4]. Спрямування пристосування дитини до школи, до колективу, до навчання і т.д. повинно бути розвиваючим і направленим до прогресу. Пристосована рівновага – це рухома рівновага, це саме балансування на лезі бритви, а не «золота середина». Н. Венер називає такий стан подібним рівноважним і підкреслює, що «саме такі, подібні рівноважним, а не істинно рівноважні стани, пов'язані з життям і мисленням і всіма другим органічними процесами».

Рівновага, на думку В. Леонтєва, представляє собою динамічний процес урівноваження. «Урівноваження в одній системі організму або особи веде до порушення рівноваги в іншій, а рівновага в цій – до порушення її в третій і так нескінченно» [8]. А основним завданням процесу пристосування, що постійно здійснюється, є підтримка стану гомеостазу (К. Бернардом, У. Кенноном, Г. Сельє, А. Слоніма), необхідною умовою життєдіяльності системи. Ф. Березін відзначає в зв'язку з цим, що «процеси адаптації включають не тільки оптимізацію функціонування організму, але і підтримку збалансованості в системі організм-середовище» [4].

Для пристосування необхідне накопичення інформації (пізнавального апарату) і обмін та регулювання складних багаторівневих структурно-функціональних систем, причому на кожному рівні, здійснюється переважно психологічними або фізіологічними механізмами.

Накопичення та засвоєння системи знань, норм і цінностей, соціального досвіду, соціальних якостей і рис, соціальних ролей, зразків і психологічних механізмів поведінки практично всі автори вказують на основні інститути соціалізації, систему освіти і виховання. Виховання є провідним і визначаючим початком соціальної адаптації. Ядро виховання складає процес передачі накопичених минулими поколіннями знань і культурних цінностей, тобто виховання. Накопичення інформації продо-

вжується все життя. Багато з дослідників визначають декілька стадій – дотрудову, трудову і післятрудову. У нашому дослідженні ми розглядаємо дотрудову стадію соціального досвіду особи.

Яка ж інформаційна структура обумовлює наявність пристосування як основної функції життя? Такою структурою, мабуть, буде умовний зв'язок, що забезпечує та випереджає віддзеркалення дійсності. Так, О. Рибалко процес взаємодії індивіда із зовнішнім світом дитини бачить в «перетворенні дійсності в своїй уяві». Насправді, якщо в умовах, що змінилися, інший предмет (подразник) викликає ту ж саму реакцію, що і предмет, який він заміщає, то це значить, що система пристосовується до середовища.

Отже, пристосування до середовища відбувається за допомогою вироблення умовного зв'язку.

Особливо важливими для дослідження процесу адаптації дітей виступають уявлення про педагогічні потенціали середовища і можливості їх використання. З цієї точки зору ми використовуємо в своїй роботі наукові дослідження, які розглядають середовище як чинник виховання і розвитку людини (С. Дерябо, В. Афанасьєв, М. Менг, В. Аверкін, В. Воронцова, Д. Кавтадзе, В. Ясвін і ін.).

Під розумінням середовища у адаптивності дитини ми стикаємося з «незвичним» соціальним середовищем. Період розвитку молодших школярів починається з систематичних оцінювань діяльності середовища, відбувається перша «примірка» дорослих ролей, тому кожний крок для дитини відбувається як новий, незвичайний. Адаптація означає, що у відносно короткий проміжок часу особа активно засвоює нове, незвичне, соціальне середовище (освітнє середовище в цілому, педагогічні мікросередовища певного вихователя, а також інші соціальні і освітні мікросередовища), яке виникає або в результаті соціального або територіального переміщення, або при зміні соціальних умов.

Найважливіше завдання адаптаційного процесу – це проблема виживання людини, через пристосування особистості до процесів природного і соціального середовища. Спілкування особистості відбувається у взаємодії з різними людьми, групами, середовищами у різний час та з різними віковими категоріями. Ми розглядаємо середовище у процесі адаптації дитини на

трьох рівнях: (макросередовище) – адаптація особи і соціальних шарів до особливостей соціально-економічного, політичного, духовного і культурного розвитку суспільства (країна, етнос, суспільство, держава, регіон, село, масові комунікації – радіо, телебачення і т. п.); соціальна група (мікросередовище) – адаптація людини або, навпаки, нестикування людини з соціальною групою (ім'я, учбовий колектив, вчителі та ін.); сам індивід (внутрішньоособова адаптація) – прагнення досягти гармонії, збалансованості внутрішньої позиції і її самооцінки з позицій інших індивідумів.

Висновки та перспективи дослідження.

Таким чином, ми з'ясували, що пристосування індивіда на прикладі молодшого шкільного віку залежить ще і від процесів природного і соціального середовища різного рівня. Процес соціальної адаптації двосторонній. З одного боку, в ньому беруть участь діти або суб'єкти, що адаптуються, а з іншого – макро- мезо- мікро- чинники, що адаптують суб'єкти. Значення суб'єктів, що адаптують, залежить від того, наскільки вони референтні для дитини, як будується взаємодія з ними, в якому напрямку і якими засобами вони роблять вплив.

Отже, зробимо деякі підсумки стосовно наших досліджень у визначенні структури адаптації. Рушійною силою процесу адаптації є дія, яка має розвиваючий прогресуючий динамічний напрямок, тобто розвиток дії пристосування системи людина – середовище, яка здійснюється за допомогою універсальних засобів і механізмів пристосування. Механізм

адаптації особи виступає як єдиний процес діяльності, спілкування, самосвідомості в соціальній діяльності людини.

Список використаних джерел

1. Балл Г. А. Понятие адаптации и его значение для психологи личности / Г. А. Балл // Вопр. психологии. — № 1. — С. 92—100.
2. Банкурова Д. Н. Развитие студенческого самоуправления в условиях процесса демократизации высшей школы. Дис ... канд. пед. наук. / Д. Н. Банкурова. — М., 1991. — 228 с.
3. Баранова Г. П. Факторы профессиональной адаптации молодого учителя в общеобразовательной школе: Дис ... канд. пед. наук. / Г. П. Баранова. — Л., 1987. — 262 с.
4. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф.Б. Березин. — Л.: Наука, 1988. — 270 с.
5. Бершедова Л. И. Психологическая готовность старшекласников к жизни / Л. И. Бершедова. — КГПУ, 1996. — 85 с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. — Київ: Либідь, 1997. — 376 с.
7. Каган В. И. Основы оптимизации процесса обучения в высшей школе / В. И. Каган, И. А. Сыченкова. — М.: Высш. шк., 1987. — 143 с.
8. Леонтьев В. Г. Психологические механизмы мотивации / В.Г. Леонтьев. — Новосибирск, 1992. — С. 76.
9. Основы современной физиологии) / Под ред. В. И. Медведева. — СПб., 1993. — С. 214.
10. Савин Н. В. Педагогіка / Н. В. Савин. — М.: 1978. — С. 26.
11. Северцев А. Н. Собрания сочинений / А. Н. Северцев. — М-Л., 1949, т. 3. — С. 236.
12. Солодухова О. Г. Психологія становлення особистості молодого вчителя в процесі професійної адаптації: Автореф. дис ... докт. психол. наук / О. Г. Солодухова. — К., 1998. — 39 с.
13. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. — М.: Политиздат, 1987. — С. 275.
14. Философский словарь / Е. Ф. Губский и др. — М.: ИНФРА, 1997. — 576 с.
15. Философські проблеми теорії адаптації / Под ред. Г. И. Царегородцева. — М.: Мысль, 1975. — 277 с.

O. V. PEREPELTSIA

Mykolaiv

THE STRUCTURE AND MECHANISMS OF WORK OF ADAPTATION PROCESS OF PRIMARY SCHOOL AGE PUPILS

The article deals with the basic components and structure of mechanism of the work system of adaptation. The idea speaks out, that the task for a modern teacher is the ability to prevent disadaptation of pupil. The article is addressed to the research and practical workers which engage in the problems of adaptation of children of junior-age pupils.

Keywords: adaptation, structure and mechanisms, of primary school age pupils, adaptation, measure, environment.

О. В. ПЕРЕПЕЛИЦА

г. Николаев

СТРУКТУРА И МЕХАНИЗМЫ РАБОТЫ АДАПТАЦИОННОГО ПРОЦЕССА МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье раскрываются основные компоненты и структура механизма системы работы адаптации младшего школьного возраста. Высказывается мысль, что заданием для современного учителя является умение предотвратить дезадаптацию школьника. Статья адресована научным и практическим работникам, которые занимаются проблемами адаптации детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: адаптация, структура и механизмы, младший школьный возраст, приспособление, мера, среда.

Стаття надійшла до редколегії 18.03.14